



Յովհաննա Կրէյ Անգղիոյ քաղաքացի մահը .

Անտրայի աշտարակը , ուր որ Լնգ-
ղիոյ թագաւորութեան այնչափ ազի-
տալից և տխուր դէպքերը պատահե-
ցան , Յովհաննա Կրէյի մահուանը պէս
ցաւ արիւց տեսարան չունեցաւ : Թէ տես-
քովը և թէ ընտիր բարեմասնութիւն
նշանաւոր օրիորդ մըն էր Կրէյ . սակայն
անիրաւութեամբ այնպիսի անգութ
ճակատագրի մը հանդիպեցաւ , որուն
ամենեւին արժանի չէր , և ուսկից ան-
կարելի եղաւ խաղտիլը : Թէպէտ թա-
գաւորական տոհմէ էր , բայց կարծես
թէ այն պատճառաւ աւելի խեղճ և
թշուառ կերպով մը իր կենացը գարու-

նը կորսնցուց . և որոնց վրայ որ աւե-
լի վատահ ըլլալու իրաւունք ունէր , ա-
նոնք աւելի եղան իրեն մահ նիւթողը :
Լնգ մէջ գլխաւոր էր Կորթմուէր-
լէնտի դուքսը , որ կ'ուզէր առանձին ին-
քը թագաւորել :

Լնգիայ իրեն առիթ առնելով Լ-
դուարդ 2 թագաւորին տկարութիւնն
ու խեղճութիւնը , Լնգղիոյ մէջ ամե-
նէն աւելի զօրաւոր անձն եղեր էր , ու
անյազ յափշտակութեամբ անբաւ հա-
րստութիւն գիզած : Կորթմանկ բա-
րութիւն լաւ իմացեր էր թէ իր այս յաջ-
գութիւնը չէր կրնար յերկարատե ըլ-

լալ . արդէն Եդուարդ Զ մեռնելու մօտեցած էր , և անոր գահը ժառանգել ուզողը՝ Սարիամ (Թ)իուտըր , անողորթ թշնամի էր՝ Երթմակերէնտի դքսին : Եւ վախէր որ եթէ թշնամեացը ձեռք իյնար , յանցանացը պատիժը կախաղանին վրայ պիտի վճարէր , և կամ բռնի ստիպուէր հրաժարիլ իր պաշտօններէն և ստացուածքներէն : Եյսպիսի վտանգի մը առջևն առնելու համար բազմապուց իրեն կողմնակիցքը , և իր դատին հասարակաց դատի կերպարանք տալ ուզելով՝ Ենգղիոյ գլխաւոր գերդաստաններուն հետ խնամութիւն ըրաւ , և նոյն վախճանաւ իր Կիլֆըր Տըտլի չորրորդ որդւոյն հարս առաւ զՅովհաննա Կրէյ , որն որ Հենրիկոս Էն Սարիամ քոջը պզտի որդին էր : Եւ երջապէս ըրաւ չըրաւ՝ մահուան մօտեցած թագաւորի մը բերնէն խօսք առաւ յաջորդութեան կարգը փոխելու : Եդուարդին օրինաւոր ժառանգներն էին իր երկու քոջքը Սարիամ և Եդիսաբեթ . բայց երբոր անոնց հրաժարումը հռչակուեցաւ , թագաւորութիւնը Հենրիկոս Է քոջը Սարիամու որդւոյն կ'իյնար . վասն զի Սարիամ՝ Վաղղիոյ Եդուարդիկոս ԺԲէն անգլաակ մնալով , նորէն հարսնացեր էր Կարոլուս Պրէնտըն Սըֆֆուքի կոմսին , և անկէց դուստր մը ունեցած ժառանգ թագաւորական աթոռոյն Տորսէթի մարգիզուհին : Բայց անիկայ առտնին և ընտանեկան խաղաղութիւնը՝ աղմկայոյզ թագէ մը վեր սեպելով՝ մտադիւրութեամբ հրաժարեցաւ , և իրաւունքն իր անդրանիկ աղջկանը թողուց , Յովհաննա Կրէյին՝ որ Երթմակերէնտի դքսին որդւոյն հետ ամուսնացեր էր : Եւ քսը այս բանս առաջ տանելու համար՝ Եդուարդ թագաւորին մտացը մէջ կրօնական նախապաշարմունքներ սկսաւ ձգել . անոր դիմացը դրաւ խորհրդարանին որոշմունքն այն բաներուն նկատմամբ , և թէ ինչպէս վախ կայ որ չըլլայ թէ նորէն ուղղափառ հաւատքը Ենգղիոյ մէջ տիրապետող կրօնք սեպուի . ուստի կը յորդորէր զինքը որ

զՍարիամ և զԵդիսաբեթ մերժէ թագաւորական գահէ , որպէս զի ժառանգութիւն մնայ հօրաքրոջը դստերացը որոնք իրենց նորադանդ կրօնիցը մասնաւոր յարում կը ցուցնէին : Եդուարդ՝ դքսին այս խօսքերէն համոզուեցաւ , և ձեռք տուաւ իրեն որ ճարտարութեամբ կամ խոստմանց և սպառնալեաց ձեռքով յաջողցնէ մտքին դրածը :

Բիչ ատեն անցնելէն ետքը (1553 յուլիս) Եդուարդ մեռաւ , և քանի մը օր այն գոյժը ծածուկ պահեցին , որպէս զի Յովհաննա Կրէյի համար ըլլուելիք պատրաստութիւնը տեսնեն : Յովհաննա տանըվեց տարուան էր , և բոլորովին իր ուսմանցն և կրթութեանց զբաղած : Եւ մէկէն երկրորդ օրը Երթմակերէնտի դքսին այցելութիւնն ընդունեցաւ , և ուրիշ իշխանաց , որոնք ըստ արժանւոյն իրենց իշխանուհին պատուելէն ետքը՝ խոստացան որ իրենց արեամբը պիտի պաշտպանեն անոր իրաւունքները : Բայց Յովհաննա այնչափ ուրախ չէր , մանաւանդ թէ մեծապէս ցաւ եղած իրեն Եդուարդայ մահը , ու գրեթէ աչքին առջև կրնկատէր իր ապագայ դժբաղդ վիճակը : Եյս մտածութիւններն այնչափ զօրացան վրան , որ ալ չկրցաւ դիմանալ . ու ինքզինքը կորսնցընելով մարեցաւ ինկաւ : Հազիւ թէ զգաստացեր էր , ու զեց որ Սարիամու իրաւունքը պաշտպանուի , սակայն ուրիշները մտիկ չը դրին :

Հետեւեալ օրը նորընտիր թագուհին Եդուարդի աշտարակը տարուեցաւ , ուր ըստ սովորութեան կը կենային թագաւորը՝ մինչև որ դուրսը սրտկման հանդիսին հարկաւոր պատրաստութիւնք տեսնուէին : Եւ իրիկունը հռչակուեցաւ Եդուարդայ մահն ալ , և Յովհաննա Կրէյին անոր յաջորդելը : Բայց ժողո-

վուրդը որ չէր տարակուսեր Սարիամու իրաւանցը վրայ, և լաւ գիտէր Վորթըմպերլէնտի դքսին խաբեբայ հնարքը, նշանաւոր լուծեամբ մը լսեց այն յայտարարութիւնը: Եւ յիշաւ, այս գէտքին վրայ Վորթըմպերլէնտի դքսին կուսակիցքը կը նուագէին, ուր ընդհակառակն Սարիամու ջատագովքը կը շատնային: Վուքսը մտածեց բանակով մը հակառակորդացը դէմ երթալ. բայց վախճանին չհասաւ. վասն զի հակառակ Վոնտրայէն դուքս ելաւ, Սարիամ գնաց ժառանգեց աթոռը:

Յովհաննա Վրէյի թագաւորութիւնը, — եթէ այս անունը կրնանք տալ իր բանտին մէջի առանձնութեանը — միայն ինն օր քընց. ինն օր ցաւոց և թշուառութեանց: Ինքն իսկ օրիորդը այն տաղտուկ առանձնութեանը մէջ լաւ իմացեր էր թէ Վորթըմպերլէնտի դքսին փառասիրութիւնը որպիսի աղիտից մէջ պիտի ձգէր թէ զինքը և թէ բովանդակ ազգատոհմը: Ինչպարտ օրիորդը առջինն եղաւ այն աղիտից դառնութեան բաժակը քամող. վասն զի իբրեւ մատնիչ ամբաստանուելով՝ հրաման տրուեցաւ որ թէ ինքը և թէ երկու գործակիցքը մահուան դատապարտուին:

Թագուհւոյն՝ Վրէյի դէմ ցուցրցած այսպիսի անգթութեանը պատճառը ոչ այնչափ համոզուած ըլլալն էր անոր պարտաւորութեանը վրայ, որչափ վախ մը որ չըլլայ թէ ձեռքէն կորսնցընէ այն թագը զոր այսպիսի դժուարութեամբ ժառանգեց: Փառաց սէրը՝ մարդկութեան խանդաղատանքը և գութը սրտին մէջէն անհետացուց. և անով քաջաբերուեցաւ թող տալու որ անմեղ աղջիկը Վոնտրայի աշտարակին մէջ հալի և մահի: Զոն բանտին նեղութեանցը վրայ ուրիշ վշտեր ալ յաճախեցին իրեն. վասն զի ազգին գլխաւորներէն ոմանք տեսնելով Սարիամու ցուցրցած չափէ դուքս խստութիւնքը, և կասկած առնելով թէ ետեւէ է հռովմէական ուղղափառ կրօնքը նորէն հաստատել Վնդիոյ մէջ, և թէ այն վախ

ճանաւ կ'ուզէ Սպանիոյ թագաւորին հետ ամուսնանալ, սկսան իրեն կենացը դէմ դարանակալութիւն պատրաստել: Իսնցմէ մէկն էր Սըֆֆուքի դուքսը, Վրէյի մեծ հայրը, որն որ Սոմաս Սլայթ անունով մէկու մը հետ միաբանած՝ զօրք ժողովեց ու անոնց հետ մէկ տեղ ինչուան Վոնտրա հասաւ: Սակայն մտքին դրածը չյաջողելով՝ թագուհւոյն կուսակից զինուորաց ձեռքը գերի ընկաւ: Ինուութեամբ անգութ և վրէժխնդիր սրտի տէր ըլլալով Սարիամ, այսպիսի ապստամբութեան մը զօրանալուն պատճառ իր ներողամտութիւնը սեպեց՝ որով անպատու հաս թողուցեր էր Վորթըմպերլէնտի դքսին համախոհքը, և մէկէն ի մահ դատապարտեց զՎիլֆրը Տըտլի և անոր կինը զՅովհաննա Վրէյ, թէպէտ երկուքն ալ և ոչ մէկ կերպով մը Սլայթի կուսակցութիւն ունէին: Յովհաննային անմեղութիւնը, ծաղիկ հասակն ու այլեայլ ընտիր բարեմասնութիւնքը բաւական չեղան Սարիամու սիրտն ողորելու համար. հարկ եղաւ որ Յովհաննա մահուան պատրաստուի:

Եւ այսպիսի դժնդակ պատուհաս մը ընդունելու համար՝ զարմանալի արութիւն ցըցուց Վրէյ, թէպէտ և գեռ տասնըեօթ տարուան օրիորդ էր: Ի՞նչ կէն թուղթ մը դրեց իր քրոջը, յորում կը մխիթարէր զինքն ու կը քաջալերէր: Երբ որ մահուան օրն հասաւ (12 փետր. 1554) Վիլֆրը իր փեսայն ուզեց զինքը տեսնել. բայց Յովհաննա մտածելով թէ այն տեսութիւնը կրնար թէ իրեն և թէ փեսային անխուով խաղաղութիւնը վրդովել, աղաչեց որ այն զիրքէն ետ կենայ, և սպասէ նէն անդին զիրար տեսնելու: Սակայն երբ որ զՎիլֆրը մահուան գրտանէին, բանտին պատուհանէն տեսաւ զինքը Յովհաննա, ու այլ և այլ նշաններով իմացուց իրեն թէ ինչպէս սէրն ու տաքնապը կը խռովէին զինքը: Վանի մը վայրկեանէն տեսաւ անոր արիւնալից դիակն ալ, և երբ լսեց թէ քաջութեամբ մեռեր է, սիրտ առաւ որ նման

օրինակ խեղճութեան մը մէջ իրեն անարժան չերենայ :

Սարիամ վախճալով որ չըլլայ թէ Յովհաննային անպարտական մահը ալ աւելի գրգռէ զժողովուրդն իրեն դէմ, ուզեց որ պատուհասը ծածուկ կերպով լռնորայի աշտարակին մէջ կատարուի : Քաջութեամբ մահուան գործիքին վրայ ելաւ Սրէյ, ու հոն եղողներուն դառնալով՝ սրտաշարժ ձայնով մը խօսեցաւ հետերնին . բոլոր յանցանքը իր վրայ կը ձգէր, վասն զի չկըցաւ արժանաւոր կերպով հրաժարիլայն թագէն՝ որ իր աղետիցը պատճառ եղաւ . սակայն իմացուց դարձեալ թէ ահաչառ և արդարադատ ապագայն պիտի հռչակէր իր անմեղութիւնը, և դաւադրաց նենգութիւնը իմացուէր : Ատքը զգեստները հանել տուաւ, ու ինքը մէկ կողմանէ աղօթք կ'ընէր . և երբոր ամէն բան պատրաստուեցաւ, երկընցուց պարանոցը դահճին, և մէկ հարուածով մը գլուխը մարմնէն բաժնուեցաւ :

Ես կերպով վախճան ունեցաւ Յովհաննա Սրէյ, անգութ փառասիրութեան մը զոհ եղող օրիորդը : Սակայն անմեղութեան յիշատակը՝ մահուանէ ալ զօրաւորագոյն ազդեցութիւն կ'ունենայ . անուշահոտ ծաղիկ մըն է որ մեռնողին շիրմին վրայ՝ անոր տխուր մնացորդներէն կարծես թէ աւելի կենդանութիւն և գեղեցկութիւն կ'առնուի :

Հոս դրած պատկերնիս՝ Յովհաննայի կենացը վերջին վայրկեանները կը ներկայացընէ, զոր՝ մեզի ժամանակակից անուանի գաղղիացի նկարիչ մը, Տըլարոշ, պատառի վրայ առաւ, ու 1834ին Լըուեստահանդէսին մէջ դրնելով՝ ամենէն գովեստ ընդունեցաւ :

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Թուրք Լեւոնայեայ Պորթուսի

ՉՅԻՍՈՒՍԷ ՆԱԶՈՎՐԵՑԻՈՅ

Հռովմ Զէզարինի անունով դքսին պալատին դիւանի խորշից մէջ հետաքրքրական հնագիր նամակ մը գրտնուեցաւ լատիներէն լեզուաւ գրուած, զոր Լեւոնայեայ Պորթուս հրէաստանի կուսակալը Լըուեստաղեմէն խրկէր է եղեր Հռովմայ Տիբերիոս կայսեր, Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի վարուցն և ընթացիցը վրայ համառօտ ու ճիշդ տեղեկութիւն մը տալով : Ինք առանց երաշխաւոր ըլլալով թողութոյն վաւեր կամ հարազատ ըլլալուն, վստահանալով հրատարակչին անկեղծութեանն ու հաւատարմութեանը, կը թարգմանենք հոս զայն՝ ի գիտութիւն և ի քննութիւն կրօնասէր և հնագէտ ընթերցողաց :

« Իմացայ որ փափաք ունիս եղեր տեղեկութիւն մի առնուլ երեւելի մարդու մը վրայօք . ուստի տեղն ի տեղը կը պատմեմ քեզի աս նամակիս մէջ : Ինչպէս որ գիտես՝ մարդ մը երեւցաւ աս մեր ատեններս Յիսուս անունով, որ դեռ ինչուան հիմայ կ'ապրի մեծ առաքինութեամբ և բարի համբաւով, ու բոլոր ժողովուրդը յարգարէ առաքինութեան կը կոչէ զինքը : Երեն աշակերտքն ալ կ'ըսեն թէ ինքն է Լստուծոյ որդին՝ ստեղծող երկրի և երկնի և ամէն արարածոց . և յիրաւի, ով կայսր, ամէն օր անանկ զարմանալի բաներ կը պատմուին վրան որ մարդուն հաւտալը չիգար, ինչպէս՝ մէկ խօսքով մը միայն մեռելներուն յարութի տալ, հիւանդները բժշկել, տկարները զօրացընել :

Ինքը միջակ հասակով և վայելուչ դէմքով անձ մըն է . և անանկ վսեմ կերպարանք մը ունի, որ երեսը նայողը կը ստիպուի սիրել զինքը, և միանգա.